

UNIVERSAL INSIGHTS CONFERENCE ON SCIENCE AND SOCIETY

international scientific conference

FUQAROLIK SUD ISHLARINI YURITISHDA SUN'IY INTELLEKTNI QO'LLASHNING XORIJIY TAJRIBASI VA MILLIY QONUNCHILIKNI MODERNIZATSIYA QILISH ISTIQBOLLARI

Amonov Ravshanbek Bahodir o'g'li

Toshkent davlat yuridik universiteti

Mediatsiya va nizolarni muqobil hal etish mutaxassisligi magistranti

E-mail: ravshanbek.amonov.tdyu@gmail.com

Annotatsiya(Abstract): Ushbu ilmiy tezis doirasida fuqarolik protsessual huquqini raqamli transformatsiya qilish sharoitida sud tizimlariga sun'iy intellekt (SI) modullarini joriy etishning xorijiy davlatlar (AQSh, Germaniya, Xitoy, Estoniya va Singapur) ilg'or tajribasi qiyosiy-huquqiy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqotda AQShning prognozlashtirish tizimlari, Germaniyaning elektron sudlov filtrlari, Xitoyning gibrid intellektual adliya modeli hamda Estoniyaning to'liq avtomatlashtirilgan "Robot-sudya" amaliyoti milliy fuqarolik protsessual kodeksining (FPK) o'ziga xos jihatlariga adaptatsiya qilingan holda o'rganilgan. Tadqiqot yakunida xorijiy innovatsion modellarni milliy huquqiy tizimga bosqichma-bosqich implementatsiya qilish hamda odil sudlov mustaqilligini kiber-xavflardan himoya qilish bo'yicha amaliy strategik qonunchilik tavsiyalari ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, qiyosiy huquqshunoslik, elektron sudlov, robot-sudya, gibrid adliya, algoritmik tahlil, Germaniya tajribasi, Estoniya modeli, kiber-manipulyatsiya, qonunchilik takliflari.

KIRISH

Sud-huquq tizimini raqamlashtirish global miqyosda nafaqat texnik infratuzilmani yangilash, balki odil sudlovni amalga oshirish mexanizmlariga

UNIVERSAL INSIGHTS CONFERENCE ON SCIENCE AND SOCIETY international scientific conference

sun'iy intellekt (SI) va katta ma'lumotlar (Big Data) texnologiyalarini integratsiya qilish bosqichiga qadam qo'ydi. Dunyoning rivojlangan davlatlari sud organlaridagi ish yuklamasini kamaytirish, protsessual muddatlar buzilishining oldini olish va sud qarorlarining bir xilligini (pretsedentlik elementlarini) ta'minlash maqsadida intellektual algoritmlardan keng foydalanmoqda. O'zbekiston Respublikasida ham "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasining hayotga tatbiq etilishi va Konstitutsiyaning 55-moddasida mustahkamlangan sud orqali himoyalaniş huquqini raqamli davrda ta'minlash fuqarolik protsessual qonunchiligiga zamonaviy xalqaro standartlarni muvaffaqiyatli implementatsiya qilishni taqozo etmoqda.

Ushbu tadqiqot ishi sun'iy intellekt qo'llanilishining xorijiy modellarini qiyosiy-huquqiy tahlil qilish va ularni milliy protsessual qonunchilikka tizimli adaptatsiya qilish masalalariga bag'ishlanadi. Tadqiqot doirasida odil sudlovning konstitutsiyaviy mustaqilligiga putur yetkazmagan holda, sun'iy intellektni faqat yordamchi texnik va tahliliy funksiyalar bilan cheklashning aniq protsessual chegaralari hamda algoritmik shaffoflikni ta'minlash mexanizmlari o'rganiladi. Ob'ekt sifatida turli huquqiy oilalarga mansub bo'lgan AQSh, Germaniya, Xitoy, Estoniya va Singapur davlatlarining sud amaliyoti tahlil qilinadi.

XORIJIY DAVLATLARNING SUD TIZIMIDA SUN'IY INTELLEKTNI QO'LLASH MODELLARI

Qiyosiy-huquqiy tahlillar doirasida birinchi navbatda AQSh sud tizimida keng qo'llaniladigan tahliliy va prognozlashtirish tizimlari (masalan, oilaviy nizolarda mulkni taqsimlashga oid "Split Up" tizimi hamda fuqarolik va tijorat ishlarida elektron dalillarni avtomatik skrinning qiluvchi Predictive Coding texnologiyalari) o'rganildi. Anglo-sakson huquq tizimida ushbu texnologiyalar sud pretsedentlarining ulkan bazasini tahlil qilib, nizoning ehtimoliy natijasini 90 foizgacha aniqlikda bashorat qila oladi. Biroq, AQSh tajribasi shuni

UNIVERSAL INSIGHTS CONFERENCE ON SCIENCE AND SOCIETY

international scientific conference

ko'rsatadiki, sud protsesslarida algoritmlarga haddan tashqari ko'p vakolat berilishi algoritmik kamsitish (bias) va kiber-manipulyatsiya xavfini yuzaga keltirmoqda, bu esa kontinental huquq tizimidagi O'zbekiston uchun SIning funksiyalarini faqat yordamchi texnik vosita sifatida cheklash zaruriyatini tasdiqlaydi.

Ikkinchi tomondan, milliy huquq tizimimiz uchun eng yaqin andoza hisoblangan kontinental huquq oilasi vakili — Germaniyaning tajribasi gibridd yondashuvi bilan ajralib turadi. Germaniyaning "E-Justiz" milliy strategiyasi doirasida joriy etilgan intellektual tizimlar sudyaning o'rnini bosishga emas, balki uning texnik ishini optimallashtirishga qaratilgan. Xususan, Germaniya fuqarolik sudlarida ommaviy xarakterga ega bo'lgan standart da'vo arizalari (masalan, aviakompaniyalardan kompensatsiya undirish yoki standart shartnomaviy majburiyatlar) SI modullari orqali dastlabki andozali tahlildan o'tkaziladi va sudyaga tayyor filtrlar asosida taqdim etiladi. Bu tizim sudyaning mustaqilligini to'liq saqlagan holda uning ish samaradorligini oshiradi.

Uchinchi guruh sifatida raqamli odil sudlov sohasida dunyoda yetakchilik qilayotgan Xitoy Xalq Respublikasining "Intellektual sudlar" (Smart Courts) modeli va Estoniyaning raqamli boshqaruv tajribasi o'rganildi. Xitoyda internet-sudlar faoliyati yo'lga qo'yilgan bo'lib, unda SI dalillarni elektron verifikatsiya qilish va sud qarorlari loyihasini avtomatik generatsiya qilishda ishtirok etadi. Estoniyada esa adliya vazirligi tashabbusi bilan 7 000 evrogacha bo'lgan nizosiz va kichik qiymatli fuqarolik da'volarini (masalan, shartnomaviy kichik qarzlari) to'liq inson omilisiz ko'rib chiquvchi "Robot-sudya" (Robot-judge) loyihasi muvaffaqiyatli sinovdan o'tkazildi. Singapur sudlarida esa sud majlisi bayonnomalarini real vaqt rejimida matnga o'giruvchi andozali nutq tanish (Speech-to-Text) tizimlari ish yuklamasini keskin kamaytirgan.

UNIVERSAL INSIGHTS CONFERENCE ON SCIENCE AND SOCIETY

international scientific conference

XORIJIY TAJRIBANI MILLIY PROTSESSUAL QONUNCHILIKKA ADAPTATSIYA QILISH MUAMMOLARI

Xorijiy davlatlarning ilg'or tajribasini O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik protsessual kodeksiga (FPK) ko'r-ko'rona ko'chirish salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, xalqaro amaliyotni milliy zaminga moslashtirishda uchta asosiy huquqiy to'siq mavjud. Birinchidan, FPKning 9 va 80-moddalarida mustahkamlangan sudyaning ishlarni mustaqil hal qilishi va dalillarga o'zining ichki ishonchi asosida baho berishi prinsipi algoritmlarning qaror qabul qilish jarayoniga aralashishini mutlaqo taqiqlaydi. Shuning uchun, Estoniya modelidan farqli ravishda, O'zbekistonda SI mustaqil sudya maqomiga ega bo'la olmaydi, u faqat maslahat beruvchi va andoza tayyorlovchi gibrid texnik tizim sifatida faoliyat ko'rsatishi lozim.

Ikkinchidan, xorijiy tizimlarda uchraydigan kiber-manipulyatsiyalar, dasturiy kodlarning buzilishi yoki sud ma'lumotlar bazasiga tashqi kiber-hujumlar uyushtirilishi xavfi milliy xavfsizlik nuqtai nazaridan alohida yondashuvni talab etadi. Xitoy va AQSh sud tizimlaridagi xavfsizlik kamchiliklarini inobatga olgan holda, O'zbekistonda sud platformalarini Bosh prokuraturaning Kiberjinoyatchilikka qarshi kurashish boshqarmasi axborot tizimlari bilan to'g'ridan-to'g'ri integratsiya qilish va har bir algoritmik xulosani kiber-tahlildan o'tkazish majburiyligi asoslab berildi. Uchinchidan, xorijiy tillarga moslashgan NLP tizimlarini o'zbek tilining grammatik va huquqiy terminologiya xususiyatlariga moslab, milliy "LexUZ" bazasi bilan sinxronlashtirish texnik-huquqiy jihatdan dolzarb muammo hisoblanadi.

XULOSA VA STRATEGIK QONUNCHILIK TAKLIFLARI

O'tkazilgan tizimli qiyosiy tadqiqotlar yakuni bo'yicha milliy qonunchilikni va sud tizimini modernizatsiya qilishga qaratilgan quyidagi strategik takliflar ilgari suriladi:

UNIVERSAL INSIGHTS CONFERENCE ON SCIENCE AND SOCIETY international scientific conference

1. Germaniya va Estoniya tajribasining ijobiy jihatlarini uyg'unlashtirgan holda, FPKning 170-moddasiga qo'shimcha kiritish va buyruq tartibidagi nizosiz ishlarni (kommunal to'lovlar, ish haqi undirish, majburiy to'lovlar) to'liq avtomatlashtirilgan "Elektron sudya" dasturiy moduli orqali inson omilisiz ko'rib chiqish mexanizmini yaratish. Bunda fuqarolarning huquqlari buzilishining oldini olish uchun ularga raqamli panel orqali 10 kun ichida ushbu buyruqni bekor qilish huquqini kafolatlash.

2. FPKning 189–191-moddalariga o'zgartirishlar kiritish orqali, da'vo arizalarining yagona mashina o'qiydigan (machine-readable) raqamli shablonlarini joriy etishni qonunan majburiy qilish. Bu Germaniyaning dastlabki filtrlash tizimi kabi milliy sudlarda arizalarni avtomatik skrinning qilish va risklarni baholash imkonini beradi.

3. Sud tizimining kiber-xavfsizligini ta'minlash maqsadida, "E-Sud" tizimini Bosh prokuraturaning Kiberjinoyatchilikka qarshi kurashish boshqarmasi axborot tizimlari bilan integratsiya qilish va har bir algoritmik tahlil ob'ektini kiber-manipulyatsiyalardan himoya qilishning huquqiy tartibini belgilash.

4. Singapur tajribasidan kelib chiqib, FPKning sud majlisi bayonnomalarini yuritishga oid normalariga o'zgartirish kiritish va barcha fuqarolik sudlarida real vaqt rejimida nutqni matnga o'giruvchi (Speech-to-Text) intellektual tizimlardan majburiy foydalanishni qonuniylashtirish.

Xorijiy davlatlarning ushbu ilg'or va sinovdan o'tgan modellarini milliy huquqiy xususiyatlarni saqlagan holda implementatsiya qilish O'zbekistonda fuqarolik sud ishlarining tezkorligi, shaffofligi va odil sudlov sifatini xalqaro miqyosga olib chiqishga xizmat qiladi.

UNIVERSAL INSIGHTS CONFERENCE ON SCIENCE AND SOCIETY

international scientific conference

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: 'O'zbekiston', 2023.
Huquqiy manba: <https://lex.uz/uz/docs/-6445145>
2. O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik protsessual kodeksi. – Toshkent: Adolat huquqiy axborot markazi, 2018. Huquqiy manba: <https://lex.uz/docs/-3517337>
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi “Raqamli O'zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni muvaffaqiyatli amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PF-6079-sonli Farmoni.
<https://lex.uz/uz/docs/-5031448>
4. Susskind, R. Online Courts and the Future of Justice. – Oxford: Oxford University Press, 2019. – 360 p.
5. Surden, H. Artificial Intelligence and Law: An Overview. // Georgia State University Law Review, Vol. 35, Issue 4, 2019. – pp. 1305-1337.
6. Pasquale, F. The Black Box Society: The Secret Algorithms That Control Money and Information. – Cambridge: Harvard University Press, 2015. – 320 p.
7. Mamasiddiqov, M.M. Fuqarolik protsessual huquqi (Umumiy qism) Darslik. – Toshkent: TSUL Press, 2018. – 420 b.
8. Pirmatov, O.Sh. Fuqarolik protsessida raqamli texnologiyalar va elektron odil sudlov muammolari: Monografiya. – Toshkent: Adolat, 2024. – 210 b.
9. Gössl, J. F., Heiderhoff, B. KI in der Ziviljustiz: Chancen und Risiken. // Deutsche Richterzeitung (DRiZ), Nr. 101(2), 2023. – S. 78-84.
10. Reiling, D. Technology for Justice: How Information Technology can support Judicial Reform. // Leiden University Press, 2020. – 245 p.